

## ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО В КИЇВСЬКІЙ, ПОДІЛЬСЬКІЙ, ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЯХ НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

*Досліджено роль періодичних видань, які виходили в Україні в ХІХ – на початку ХХ ст., у висвітленні процесу розвитку сільського господарства, переробної промисловості, адаптації до нових, ринкових відносин різних верств суспільства у губерніях Правобережної України.*

**Ключові слова:** виробництво, землевласники, підприємництво, періодична преса, Волинська, Київська, Подільська губернії.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** Характерним явищем другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. став розвиток ринкових відносин у сільському господарстві та сільського підприємництва. Цей історичний досвід є цінним у наш час, коли впроваджуються ринкові відносини у аграрній сфері і набувають поширення різні види підприємництва на селі. Це зумовлює актуальність дослідження і використання історичного досвіду ефективного господарювання у 1861-1914 рр.

**Аналіз стану дослідження даної проблеми.** До характеристики періодичних видань, як важливого джерела історії розвитку сільського господарювання і підприємництва зверталися у своїх дослідженнях: І.М. Власюк [1], А.О. Михайлик [2], Н.Р. Темірова [3]. Важливими є системні дослідження періодичних видань Подільської і Волинської губерній [4, 5].

**Мета статті** – проаналізувати публікації у періодичній пресі про господарську діяльність і підприємництво, яка виходила у Київській, Подільській і Волинській губерніях у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

### **Виклад основного матеріалу.**

Важливе джерело для розгляду соціально-економічних змін доби капіталістичної модернізації України: 1861-1914 рр. становлять періодичні видання того часу. В містах південно-західних губерній розповсюджувалися провідні видання Москви, Санкт-Петербурга і Києва, що забезпечували потребу населення в отриманні різноманітної інформації. У періодичних виданнях другої половини ХІХ – початку ХХ ст. прослідковуємо зразки господарської діяльності сільських підприємців Київської, Подільської і Волинської губерній. Вони зуміли знайти найбільш прибуткові галузі виробництва: вирощування зернових, цукрових буряків, картоплі, хмелю та заснування власних цукрових, винокурних, пивоварних та інших підприємств і млинів.

Розвиток підприємницької діяльності пореформеного періоду знайшов своє відображення у періодичних виданнях Київської губернії: «Киевские губернские ведомости», «Киевские епархиальные ведомости», «Киевлянин», «Киевское слово», «Голос Приднепровья», «Фастовские известия», «Провинциальный голос», «Радомыслянин» та ін.

Офіційна урядова газета «Киевские губернские ведомости» (1838-1917 рр. випуску) постійно друкувала матеріали щодо діяльності Селянського банку, баланси, рахунки прибутків і збитків господарської діяльності великих землевласників (М. Терещенка, А. Мааса, Б. Ханенка, М. фон Мекка, М. Браницької та ін.), витяги зі звітів промислових підприємств, зокрема товариств Федорівських і Калинівського цукрових заводів (23 березня 1910 р.) тощо [6].

Газета «Киевлянин» (1864-1919 рр.) – найбільш відомий консервативний друкований орган дореволюційного періоду, який побачив світ відразу після придушення чергового польського повстання 1863 р. Головним завданням видання було проведення урядової лінії в «Південно-Західному краї». Але поряд із офіційними постановами, указами та різними повідомленнями уряду і місцевої влади, в газеті

---

друкувалися політичні та економічні статті, наукові, релігійні та літературні матеріали, публікації культурного спрямування та ін. Часопис практично задовольняв інформаційні потреби населення, насамперед місцевої інформації.

Так, в огляді газети «Киевлянин» за 1892-1902 рр. автор ознайомилася зі звітами про роботу комісії з опису маєтків, заснованої при Київському товаристві сільського господарства, результатами господарської діяльності цукрових заводів в Київській губернії, зокрема у містечку Синяві Васильківського повіту, який належав графу В. Браницькому (за 20 травня 1892 р.) [7], цементного заводу акціонерного Товариства «Волинь» (за 25 липня 1902 р.) [8]. На шпальтах газети друкувалися звіти про діяльність особливих комісій з огляду санітарного стану цукрових заводів Південно-Західного краю, в т.ч. аналітична стаття К. Сулими «Свекло-сахарное производство в санитарном отношении» (за 10 і 17 червня, 8 грудня 1892 р.) [9, 10, 11].

Постійно аналізувалися результати підприємницької діяльності представників національних меншин (наприклад, єврейських купців Голдигів – за 14 липня 1892 р.) [12]. Публікували матеріали офіційної політики, в контексті зменшення економічної ваги польської землевласницької еліти, як наслідку земельного антагонізму між російськими й польськими поміщиками (15 листопада 1892 р.); загострення конфлікту між «чиншевіками», польськими поміщиками та російськими покупцями польських маєтків (29 лютого 1892 р.); перманентний польсько-український земельний антагонізм тощо.

У періодичних виданнях друкувалися також невеликі повідомлення, присвячені відомим промисловцям і комерсантам у зв'язку з їхніми ювілейними датами, некрологами, де також згадувалася їхня конкретна меценатська діяльність. В першу чергу, таких підприємців як Смиринки, Терещенки, Харитоненки, Бродські, Бобринські, а також місцевих, маловідомих – Р. Вержбицького, Ю. Шатову, Г. Хилькевича та багатьох інших (20 серпня, 2 грудня 1892 р.; 31 липня, 6 грудня 1902 р.) [13, 14, 15, 16].

Сільськогосподарські часописи «Земледелие», «Плуг», «Сообщения Уманско-Липовецкогосельскохозяйственного общества» мали на меті поширення знань у своїй галузі, пропагування перспективних методів господарювання, захист інтересів виробників сільськогосподарської продукції, роз'яснення питань загального і місцевого сільськогосподарського життя. Серед розмаїття матеріалів – окремі розвідки, статті, огляди спеціалізованої преси, висвітлення проблем місцевого земського управління, кореспонденції, торговельні відомості тощо. Ці газети і журнали призначалися для сільських жителів і були покликані практичними порадами поширювати сільськогосподарську культуру.

Зокрема, в журналі Київського товариства сільського господарства «Земледелие» була окрема рубрика «Разбор описанных имений». Саме матеріали цієї рубрики дали можливість досліднику ознайомитися з позитивним досвідом господарської діяльності Мошногородищенського маєтку К. Балашової, маєтку А. Русановського, орендного господарства К. Блажковського Теплицько-Ситковецького маєтку [17, 18, 19, 20, 21].

Так, з опису господарювання в маєтку у Мошеному (1994 дес. землі, із них орної – 1842 дес.) Гайсинського повіту Подільської губернії дізнаємося, що він належав Б. Ханенку. Починаючи з 1886 р., за рахунок власних ресурсів він перетворив маєток на прибуткове господарство [20]. До 1895 р. тут практикували 9-ти пільну сівозміну; а пізніше, коли була придбана ще 370 дес., було введено 12-ти пільну сівозміну на площі в 1672 дес. [22, с. 279] Цінним є досвід ведення Б. Ханенком городнього насінневого господарства на порівняно великій площі 60 дес., зосередженого головним чином у Київській губернії. Про те, що ця справа йшла вдало, свідчать

---

факти про чотириразове нагородження золотими медалями на всеросійських виставках [23, с. 297-298].

Уміло господарював О. Руссанівський у маєтку, що складався із двох економій – Гришевіці (895 дес. 135 кв. саж.) та Будки (1049 дес. 1415 кв. саж.) Вінницького повіту Подільської губернії [17, с. 165]. У той час, як інші втрачали прибутки і банкрутували, він прикладаючи свій досвід і працю, переносив кризу цілком благополучно. У маєтку також працювали млин, цегельний і винокурний заводи [18, с. 181].

У статті Т. Осадчого «Распределение помещичьей собственности в Юго-Западном крае» (№ 25-26. – 1899 р.) акцентується увага на тому, що у Південно-Західному краї переважає велика капіталістична земельна власність. З будівництвом нових цукрових заводів, з підвищенням прибутковості землі, а також ринкових цін на землю та її оренду, ця власність стає усе більш стійкою і конкурентноспроможною.

Про соціально-економічне життя Волинської губернії розповідали публікації в газетах: «Волынские губернские ведомости», «Волынская жизнь», «Наша Волынь», «Волынь» тощо. Навіть «Волынские епархиальные ведомости» публікували статті економічного характеру. І це цілком закономірно, тому що розвиток ринкових відносин спонукав до раціонального господарювання – газети, статті були не тільки популяризаторами економічних знань, а й здійснювали інформаційне забезпечення реформ у сільському господарстві та промисловості.

Газета «Волынские губернские ведомости» (роки виходу 1838-1917), маючи статус офіційного урядового видання, публікувала офіційні постанови і розпорядження, оголошення про проведення торгів на отримання різних джерел прибутку – рибного промислу на певній водоймі, оренди або придбання млина, корчми т.ін. В газеті розміщувались оголошення про торги на отримання певного підяду, на виконання якого виділялися кошти з державної казни або від міста. Для прикладу, підряд на утримання освітлювальних ліхтарів у місті, на постачання продуктів для сирітського будинку, дитячого притулку і т.д. Для розміщення цієї інформації існувала окрема рубрика «Объявления и вызовы. Торги» і підрубрики: «На продажу имущества», «На подряд». Важливою для підприємців була рубрика «Биржевые сведения», у якій регулярно публікували ціни на основні продовольчі і промислові товари. Важливим у публікаціях про ціни є аналіз чинників, які впливали на їх коливання.

Окремі газети – «Волынь», «Волынская жизнь», «Волынская почта», «Волынец», «Жизнь Волини», «Почаевские известия», «Юго-Западная Волынь» – мали економічні (інформували про події торгового і промислового життя Російської імперії) та сільськогосподарські (містили статті, замітки, поради з сільського господарства) відділи.

Газета «Волынь» (1895-1901 рр.) у кожному номері торкалася економічного життя краю – або в рубриці «Местная хроника», або «Корреспонденции Волини», подаючи короткі повідомлення. Інколи видання публікувало доволі ґрунтовні аналітичні статті. Наприклад, «Волынское хмелеводство» (23 лютого 1895 р.), «Итоги урожая» (1 вересня 1895 р.), «Хлебная торговля на Волини» (11 лютого 1892 р.), «О пчеловодстве» (22 січня 1892 р.).

Газета «Волынь» – менш офіційна, ніж «Волынские губернские ведомости», але цінна тим, що подає погляд на економічне життя краю, відсутній у статистичних викладках, виконуючи роль художньо-публіцистичного опису, що додає життєвості сухому статистичному матеріалу.

Газета «Волынская жизнь» (1906-1908) теж мала окремі рубрики: «Сельское хозяйство», де розповідалося про передовий досвід господарювання – як вітчизняний, так і зарубіжний; «Торговля и промышленность», де подавали ціни на продовольчі і промислові товари; «По крестьянскому делу», «Сельскохозяйственные беседы».

---

Запозичення зарубіжного досвіду пропагувалося у передруці статті М. Клейгельса з № 39 «Русского дела» у «Волынской жизни» за 20 жовтня 1906 р.

Збільшена увага до розвитку сільського господарства зумовлена столипінською аграрною реформою, яка тільки почала впроваджуватися. Але не оминалася увагою і промисловість. Зокрема, стаття «На сахарных заводах» (27 жовтня 1906 р.) аналізувала промислове виробництво цукру, цінову політику і т.д.

Важливою групою періодичних видань були сільськогосподарські часописи. Серед них можна виокремити загальногалузеві (присвячені проблемам розвитку сільського господарства загалом) та вузькогалузеві (порушувалися питання розвитку окремих ланок сільського господарства) журнали. На початку ХХ ст. Луцьке сільськогосподарське товариство започаткувало журнал «Известия Луцкого общества сельского хозяйства» (1907-1914). Крім практичних статей з питань розвитку сільського господарства, зокрема рільництва, садівництва, бджільництва тощо, подавалося багато матеріалів щодо організації сільськогосподарського виробництва, відомості про попит та пропозицію сільськогосподарських продуктів, ціни, ринки збуту сировини, нові технології сільськогосподарського виробництва в Росії та за кордоном, креслення та фотографії нових сільськогосподарських машин і механізмів.

У 1910 р. сільськогосподарський відділ Волинської губернської управи у справах земського господарства почав видавати щомісячний бюлетень «Сельскохозяйственная хроника Волынской губернии». Окрім загальногалузевих періодичних видань із сільського господарства, в губернії видавалися і вузькогалузеві часописи. Два з них були присвячені проблемам розвитку хмелярства: «Бюллетень Волынского общества хмелеводства о состоянии хмелевых плантаций в Волынской губернии» та «Листок хмелевода». Обидва видавало Волинське товариство хмелярів з метою сприяти розвитку традиційної для Волині галузі сільського господарства, запобігати її занепаду, допомагати виживати в жорстких умовах боротьби за ринки збуту.

Також на Волині виходили фінансово-економічні періодичні видання: «Взаимный кредит» та «Обзор акцизов», решту видань становили бюлетені. Щомісячне видання «Взаимный кредит» (1909-1910 рр.) інформувало читачів про торгово-промислове життя Російської імперії та стан грошового ринку, друкувало проблемні статті з питань розвитку економіки, вміщувало огляди місцевого виробництва. Багато уваги редакція приділяла кооперації, роботі кредитних організацій та торгово-промислових підприємств.

Періодика Подільської губернії досліджуваного періоду фактично не вирізнялася з потоку різноманітних часописів тогочасної України. Серед них доцільно виділити «Подольские губернские ведомости» (1838–1917 рр.), «Подольские епархиальные ведомости» (1862–1905 рр.). 1876 р. вийшли в світ «Труды комитета для историко-статистических описаний Подольской епархии» (згодом — «Труды Подольского епархиального историко-археологического комитета»), а також «Экономическая жизнь Подолии», «Подольский хозяин», «Подолянин».

Важливо відзначити, що у періодичній пресі досліджуваного періоду постійно друкувалися статті про відомих місцевих підприємців. Подавався фактологічний матеріал стосовно громадської діяльності промисловців, перераховувалися найзначніші благодійні справи на користь навчальних, благодійних, лікувальних, релігійних, культурно-мистецьких закладів та організацій, якими вони опікувалися.

Так, в журналі «Земледелие» за 1898 р. опубліковано цікаві матеріали про відомих підприємців графів Бобринських, які для досягнення інтенсифікації поєднували виробництво сільськогосподарської продукції з її переробкою на власних цукрових заводах і млинах. О. Бобринський запроваджував кращі прийоми обробітку ґрунту та догляду за посівами цукрових буряків. Він першим започаткував у своєму господарстві метод замочування насіння цукрових буряків перед посівом. Практика

---

багатьох господарств показала переваги посіву таким насінням. Ранні і дружні сходи замоченого насіння цукрових буряків встигають до появи «цукрового жучка» зміцнитися і тому вегетаційний період цукрових буряків замоченим насінням на 8-12 днів більший, а тому і за кількістю і за якістю врожай таких буряків вищий [22, с. 280, 281].

Важливою галуззю сільського господарства у досліджуваних губерніях було тваринництво, яке виробляло продукти харчування, органіку для удобрення полів і давало прибуток від продажу. Завдяки покращеній кормовій базі і племінній справі підприємливі господарі підвищували продуктивність тваринництва. За своєю цінністю місцеві стада ділилися на дві категорії: до першої належали ті, що були започатковані тваринами, імпортованими з-за кордону, до другої – ті, в яких змішаний матеріал (переважно подільського типу) поступово поліпшувався племінними виробниками.

Станом на 1908 р. в Подільській губернії було 5 стад ост-фризів: у с. Грижинцях Вінницького повіту Ф. Ярошинського, с. Черемошному Ямпільського повіту Б.В. Вроблевського, с. Якушинцях Вінницького повіту А. Руссановського, с. Залужі Гайсинського повіту К. Залотинського; 2 стада швіцької породи – у с. Фердинандівці Брацлавського повіту Й. Подгурського та Янові Вінницького повіту графів Холоневських, і по стаду: ангельнів (англійська порода) – с. Свинній Летичівського повіту С. Ковнацького, вільстемаршів – на фільварку Городиських при с. Удріївцях Кам'янецького повіту Старорипінських, фюненив (данська порода) – у с. Голяках Вінницького повіту графа Д. Гейдена [24, с. 3-5].

Уже на межі ХІХ–ХХ століть поступово потреби інтенсивного розвитку економіки краю, насамперед сільського господарства, спричинили потребу видання значної кількості фахових журналів і бюлетенів, які б задовольняли інформаційні потреби спеціалістів різного профілю. Серед них було 7 рекламно-довідкових, 6 сільськогосподарських, по 4 науково-популярних та економічних, 3 кооперативних. Серед таких часописів – «Подольский листок объявленный», «Справочный листок Подольского общества сельского хозяйства и сельскохозяйственной промышленности», «Винницкий листок объявленный».

Преса правобережних губерній також мала особливу групу видань, абсолютно не схожу на інші. Особливість подання матеріалів – це короткі, здебільшого телеграфні повідомлення, вони відрізнялися «сухим» інформаційним матеріалом, невеликим обсягом і безсторонністю оцінок поточних подій. Видавцями «телеграм» були особи та організації різного спрямування та інтересів: повітові земства, керівники відділень «Союза русского народа», комерсанти-євреї та ін. Деякі газети й журнали подавали матеріали відразу кількома мовами (приміром, російською, польською, єврейською, французькою, українською). Наприклад, «Известия Луцкого общества сельского хозяйства» публікували статті польською мовою, а оголошення – російською і польською.

У губерніях Південно-Західного краю, де національний склад населення не обмежувався українцями і росіянами, розповсюджувалися іншомовні часописи, зокрема, польська газета консервативного спрямування «Крај», щоденна громадсько-політична газета «Kurjer Wolynski», щотижневий громадсько-літературний журнал «Wolyniak». Перші ґрунтовні роботи, присвячені історії німецької колонізації Південно-Західного краю, масово з'явилися в періодичній німецькомовній пресі «St. Petersburger Zeitung» («Санкт-Петербурзька газета»), «Odessauer Zeitung» («Одеська газета»). Зокрема, у цих виданнях містився матеріал про Волинську губернію, її територію, населення тощо.

Життя польської громади в Україні, її історичне минуле висвітлюється також в періодичних виданнях, заснованих польськими організаціями – «Дзенник Київський», двомовній щотижневій «Газеті польській», що друкує матеріали українською і

---

польською мовами та польськомовному двомісячнику «Бердичівська мозаїка». Польській культурі, історії, взаємним впливам польської та української культур присвячені два спеціалізовані періодичні видання – наукові журнали «Українська поліоністика», «Рамієтнік Кіјовскі» і міжнародне наукове видання «Ucrainica Polonica».

Таким чином, аналіз першоджерел свідчить про те, що вони доповнюють необхідну базу для об'єктивного дослідження особливостей господарської діяльності, розвитку підприємництва в Київській, Подільській і Волинській губерніях у 1861–1914 рр.

1. *Власюк І.М.* Вплив столипінської аграрної реформи на соціально-економічний розвиток Правобережної України (1906-1914рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / І.М. Власюк. – Житомир, 2000. – 179 с.
2. *Михайлик А.О.* Розвиток сільського господарства, промисловості і торгівлі Подільської губернії в ринкових умовах (1861-1914 рр.): дис ... канд. іст. наук: 07.00.01 / А.О. Михайлик. – Чернівці: 2006. – 215 с.
3. *Темірова Н.Р.* Поміщики України в 1861-1917 рр.: соціально-економічна еволюція / Н.Р. Темірова. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – 320 с.
4. Періодичні видання Подільської губернії (1838-1917 рр.): Показчик / укл. Н.М. Сидоренко, О.І. Сидоренко, В.В. Фінклер, О.Д. Школьна. – Л.; К., 1999. – 70 с.
5. *Міляевич І.В.* Періодичні видання Волинської губернії XIX – початку XX ст.: Історико-бібліографічне дослідження / Наук. ред. М.М. Романюк. – Львів, 2004. – 376 с.
6. Киевские губернские ведомости. – 1910, 23 марта.
7. Киевлянин. – 1892, 20 мая. – № 139.
8. Киевлянин.—1902, 25 июля. – №208
9. Киевлянин. – 1892, 10 июня. – № 159.
10. Киевлянин. – 1892, 17 июня. – № 166.
11. Киевлянин. – 1892, 8 декабря. – № 340.
12. Киевлянин. – 1892, 14 июля. – № 193.
13. Киевлянин. – 1892, 20 августа. – № 230.
14. Киевлянин. – 1892, 2 декабря. – № 334.
15. Киевлянин. – 1902, 31 июля.— № 209.
16. Киевлянин. – 1902, 6 декабря. – № 337.
17. Земледелие. – 1898. – № 11.
18. Земледелие. – 1898. – № 12.
19. Земледелие. – 1898. – № 16.
20. Земледелие. – 1898. – № 17.
21. Земледелие. – 1898. – № 21.
22. Земледелие. – 1898. – № 18.
23. Земледелие. – 1898. – № 19.
24. Подольский хозяин. – 1916. – № 11.
25. Волынские губернские ведомости. – 1874, 7 сентября.
26. Волынские губернские ведомости. – 1892. – № 29. – 28 марта.

#### **References**

1. *Vlasiuk I.M.* Vplyv stolypinskoi ahranoi reformy na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Pravoberezhnoi Ukrainy (1906-1914 rr.): dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 /I.M. Vlasiuk. – Zhytomyr, 2000. – 179 s.
2. *Myhailyk A.O.* Rozvytok silskoho hospodarstva, promyslovosti i torhivli Podilskoi hubernii v rynkovykh umovakh (1861-1914 rr.): dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 /A.O. Myhajlyk . – Chernivtsi, 2006. – 215 s.
3. *Temirova N.R.* Pomishchyky Ukrainy v 1861-1917 rr.: sotsialno-ekonomichna evoliutsiia / N.R. Temirova. – Donetsk: DonNU,2003. – 320 s.
4. Periodychni vydannia Podilskoi hubernii (1838-1917 rr.): Pokazhchyk / ukl. N.M. Sydorenko, O.I. Sydorenko, V.V. Finkler, O.D. Shkolna. – L.; K., 1999. – 70 s.
5. *Miliasevych I.V.* Periodychni vydannia Volynskoi hubernii XIX – pochatku XX st.: Istoryko-bibliografichne doslidzhennia / Nauk. red. M.M. Romaniuk. – Lviv, 2004. – 376 s.
6. Kievskie hubernskie vedomosti. – 1910, 23 marta.
7. Kievlianin. – 1892, 20 maia. – № 139.
8. Kievlianin.—1902,25 iiulia. – №208
9. Kievlianin. – 1892, 10 iiunia. – № 159.

10. Kievlianin. – 1892, 17 ijunja. – № 166.
11. Kievlianin. – 1892, 8 dekabria. – № 340.
12. Kievlianin. – 1892, 14 iiulia. – № 193.
13. Kievlianin. – 1892, 20 avgusta. – № 230.
14. Kievlianin. – 1892, 2 dekabria. – № 334.
15. Kievlianin. – 1902, 31 iiulia. – № 209.
16. Kievlianin. – 1902, 6 dekabria. – № 337.
17. Zemledelic. – 1898. – № 11.
18. Zemledelic. – 1898. – № 12.
19. Zemledelic. – 1898. – № 16.
20. Zemledelic. – 1898. – № 17.
21. Zemledelic. – 1898. – № 21.
22. Zemledelic. – 1898. – № 18.
23. Zemledelic. – 1898. – № 19.
24. Podolskiy hoziain. – 1916. – № 11.
25. Volynskie gubernskie vedomosti. – 1874, 7 sentjabrja.
26. Volynskie gubernskie vedomosti. – 1892, 28 marta. – № 29.

**Романюк Н.И.**

***Хозяйственная деятельность и предпринимательство в Киевской, Подольской, Волынской губерниях на страницах периодической печати (вторая половина XIX – начало XX в.).***

*Исследована роль периодических изданий, которые выходили в Украине в XIX – начале XX в., в освещении процесса развития сельского хозяйства, перерабатывающей промышленности, адаптации к новым, рыночным отношениям различных слоёв общества в губерниях Правобережной Украины.*

**Ключевые слова:** *производство, землевладельцы, предпринимательство, периодическая печать, Волынская, Киевская, Подольская губернии.*

**Romaniuk N.I.**

***Household activities and enterprise in Kievan, Podil and Volynia provinces on the pages of periodical press (the second half of the XIX – the beginning of the XX century).***

*In this article the role of periodicals which appeared in Ukraine in XIX – the beginning of the XX century in the enlightening of the process of agriculture enterprise development, adaptation to new market relations of different levels of society in the provinces of the right bank of Ukraine is revealed.*

*The development of enterprising activities of the post-reform period was reflected in such periodical editions of Kievan province: «Kievan province news», «Kievan eparchial registers», «Kievlyanin», «Kievan slovo», «Holos Prydneprovya», «Fastovskie izvestiya», «Provincialnyi holos», «Radomyslyanin» etc.*

*The socio-economic life of the Volhynia province was discussed in publications of the following newspapers: «Volhynia province registers», «Volhynia life», «Nasha Volhynia», «Volhynia» etc.*

*It's important to specify that in periodicals of the investigated period the articles about famous local entrepreneurs were constantly printed. The fact material concerning social activities of industrialists was represented, the most meaningful charitable actions to educational, medical, cultural-artistic establishments' and organizations' good were enumerated.*

*In particular, there was a certain rubric «Analysis of described estates» in the magazine of Kievan community of agriculture «Husbandry». Those were the materials of this rubric which gave an opportunity for the investigator to get to know a positive experience of household activities of Moshnohorodyschenskiy estate of K. Balashova, A. Rusanovskiy's estate, rent farm of K. Blazhkovskiy Teplytsko-Sytkovetskiy estate.*

**Key words:** *manufacture, landowner, enterprise, periodical press, Volhynia, Kievan, Podil provinces.*